बैजनाथ गाउँपालिका

बैजनाथ गाउँपालिकाको बालसंरक्षण नीति, मापदण्ड तथा कार्यविधि, २०७५

नेपालको संविधान (२०७२), संविधान अन्तर्गत सङ्घीय संसदले बनाएको **स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन,** र **बालबालिकासम्बन्धी ऐन, २०७५** लगायत अन्य प्रचलित ऐनहरू र प्रादेशिक संसदले बनाएका ऐन तथ र प्रादेशिक सरकारले बनाएका नीति तथा कार्ययोजनाहरूलाई शिरोधार्य गर्दै बैजनाथ गाउँपालिकाले क्षेत्रभित्रका बालबालिकाको संरक्षण सुनिश्चित गर्न एवं तत्सम्बन्धी कार्य व्यवस्थित गर्न यो **बालसंरक्षण मापदण्ड तथा कार्यविधि, २०७५** जारी गरिएको छ।

यो **बालसंरक्षण नीति, मापदण्ड तथा कार्यविधि, २०७५** बैजनाथ गाउँपालिकाको कार्यपालिकाले विधिवत गरेको मितिबाट तुरून्त लागु हुनेछ।

खण्ड क
बैजनाथ गाउँपालिकाको सङ्क्षिप्त परिचय

१. भौगोलिक क्षेत्र
१.१ अवस्थिति

बैजनाथ गाउँपालिका २८ डिग्री ८ मिनेट ३७ सेकेण्ड देखि २८ डिग्री २० मिनेट १५ सेकेण्ड उत्तरी अक्षांश र ८१ डि मिनेट ११ सेकेण्ड देखि ८१ डिग्री ४४ मिनेट १८ सेकेण्ड पुर्वी देशान्तरमा फैलिएको छ। समुन्द्री सतहदेखि करिव ३०० उचाइमा अवस्थित यस गाउँपालिकाको पूर्वमा कोहलपूर नगरपालिका, दक्षिणमा खजुरा गाउँपालिका र पश्चिममा मानखोल उत्तरमा बर्दिया जिल्लाको बाँसगढी नगरपालिका अवस्थित रहेको छ। पूर्व पश्चिम राजमार्गको ६ किमि खण्ड रहेक गाउँपालिका जिल्लाको व्यापारीक तथा रणनीतिक केन्द्रको रुपमा रहेको कोहलपूर वजारबाट करिव ६ किमी र सदरमुकाम नेपालगञ्जबाट २२ किमी र जमुनहा भन्सार देखि २८ किमीको दुरीमा रहेको छ। यस गाउँपालिकाको क्षेत्रफल विवरण देहाय बमोजिम रहेको छ।

वडा नम्बर	समावेश साविक गाविस तथा वडाहरु	क्षेत्रफल	
		वर्ग किमी	प्र[illegible]
१	चिसापानी (वडा न. १ देखि ९)	३८.६९	[illegible]
२	नौबस्ता (वडा नं. १ देखि ३)	१८.१	[illegible]
३	नौबस्ता (वडा नं. ४ देखि ७)	१४.२६	[illegible]
४	नौबस्ता (वडा नं. ८,९)	१५.८	[illegible]
५	बनकट्वा (वडा नं. ४,६,७,८)	१४	[illegible]
६	बनकटवा (वडा नं. ५,९)	८.८७	[illegible]
७	बनकटवा (वडा नं.१ देखि ३)	८.३८	[illegible]
८	टिटिहिरिया (वडा नं.१ देखि ९)	२३.५७	[illegible]
जम्मा		१४१.६७	

स्रोत: संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालय, २

१.२ ऐतिहासिक चिनारी तथा नामाकरण

साविकका चिसापानी, नौवस्ता, वनकटवा र टिटिहिरिया गाविस मिलेर गठन भएको हालको बैजनाथ गाउँपालिकाको नामा ऐतिहासिक तथा राजनितिक पृष्ठभुमि सँग जोडिएको छ। साविकको वनकटवा वडा नं ३ र हालको वडा नं ७ पेडारीमा जन बैजनाथ थारुको नामबाट यस गाउँपालिकाको नामाकरण भएको हो। तत्कालिन राणा शासनका विरुद्ध नेपाली काँग्रे तर्फबाट किसान आन्दोलनको नेतृत्व गरेका बैजनाथ थारुलाई शासकहरुको निर्देशनमा भारतीय सैनिकहरुले निर्मम कुट गरेका थिए। सोही कुटपिटका कारण २००७ साल चैत्र महिनामा बैजनाथ थारुको मृत्य भएको थियो। नेपालमा प्रजातन्त्र बह भइसकेपछि उनको राजनितिक योगदानको कदर गर्दै नेपाली काँग्रेसले उनलाई शहिद घोषणा गरेको थियो। यसरी प्रजात प्राप्तीको आन्दोलनमा सक्रिय भूमिका निर्वाह गरेका बैजनाथ थारुको सम्मान स्वरुप यस गाउँपालिकाको नामाकरण पनि उ नामबाट भएको हो।

१.३ राजनीतिक अवस्थिति

नयाँ मुलुकका रुपमा परिचित बाँके जिल्लाको उत्तरी पश्चिमी भूभागमा अवस्थित बैजनाथ गाउँपालिका जिल्लाको उत्तर पश्चिम भूभागमा अवस्थित रहेको छ । पूर्व पश्चिम राजमार्गसँग सामिप्यता रहेको यस क्षेत्रमा साविकका नौवस्ता, चिसापानी, बनकट्वा र टिटिहिरिया गरि कूल ४ गाविसहरु समाविष्ट भएका छन् । प्रदेश नम्बर ५ अन्तरगत बाँके जिल्लामा विद्यमान १ उपमहानगरपालिका १ नगरपालिका ६ गाउँपालिका गरि ८ स्थानीय तह मध्ये बैजनाथ गाउँपालिका एक हो । गाउँपालिकाको केन्द्र साविक बनकटवा गाविसको कार्यालय रहेको स्थानमा रहेको छ । पूर्ववत रुपमा नेपालको मध्यपश्चिम विकास क्षेत्रमा पर्ने भेरी अञ्चलको बाँके जिल्लामा रहेको यो गाउँपालिका जिल्ला भित्रको प्रतिनिधि सभा निर्वाचन प्रयोजनका लागि ३ नं. निर्वाचन क्षेत्र र प्रदेश सभा प्रयोजनका लागि ३ (क) अन्तरगत पर्दछ ।

२. जनसंख्या

२.१ जनसंख्या वितरणको अवस्था

राष्ट्रिय जनगणना २०६८ अनुसार बाँके जिल्लाको जनसंख्या बृद्धिदर २.४२ रहेको छ । जस अनुसार बैजनाथ गाउँपालिकाको जनसांख्यिक अवस्थालाई हेर्दा कूल घरपरिवार र जनसंख्या क्रमशः ११०६६ र ५४४८१ रहेको छ । वडाअनुसार सबैभन्दा उच्च जनसंख्या वडा नं. ६ मा ७४४० रहेको छ भने सबै भन्दा न्यून वडा नं. ७ मा २८२० रहेको देखिन्छ । विवरण अनुसार औषत घरपरिवारको आकार ४.९२ र लैंगिक अनुपात ८७.३५ रहेको छ । यस सम्बन्धी वडागत विवरण देहाय बमोजिम रहेको छ ।

वडा नम्बर	घरधुरी संख्या	लिंग अनुसार जनसंख्या			औषत घरपरिवार	लैंगिक अनुपात
		पुरुष	महिला	जम्मा		
१	१३२४	३१६८	३६२१	६७८९	५.१३	८७.४९
२	१४७३	३२७९	३८३८	७११७	४.८३	८५.४४
३	११९२	२७८६	३२००	५९८६	५.०२	८७.०६
४	१३६८	३०६६	३४३३	६४९९	४.७५	८९.३१
५	१७२७	४०५८	४४७४	८५३२	४.९४	९०.७०
६	१५८७	३३९४	४०४६	७४४०	४.६९	८३.८९
७	५६९	१३२०	१५००	२८२०	४.९६	८८.००
८	१८२६	४३०१	४९३४	९२३५	५.०६	८७.१७
जम्मा	११०६६	२५३७२	२९०४६	५४४१८	४.९२	८७.३५

स्रोत: केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग, २०६८

२.२ जनघनत्वको अवस्था

गाउँपालिकाको कूल क्षेत्रफल १४१.६७ वकिमी र जनसंख्या ५४४१८ रहेको छ । वडागत रुपमा हेर्दा सबैभन्दा बढी क्षेत्रफल वडा नं. १ को २७.३१ वकिमी र सबैभन्दा कम क्षेत्रफल वडा नं. ७ को ८.३८ बकिमी रहेको देखिन्छ । गाउँपालिकाको जनघनत्व ३८४.१२ प्रति वकिमी रहेको छ जहाँ वडा नं. १ मा सबैभन्दा कम १७५.४७ छ भने सबैभन्दा उच्च जनघनत्व वडा नं. ५ मा ८३८.७ रहेको देखिन्छ । यस सम्बन्धी वडागत विवरण देहाय बमोजिमको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

वडा नं.	जनसंख्या विवरण		क्षेत्रफल विवरण		जनघनत्व (प्रति व.किमी)
	जनसंख्या	प्रतिशत	क्षेत्रफल (ब.किमी)	प्रतिशत	
१	६७८९	१२.४८	३८.६९	२७.३१	१७५.४७
२	७११७	१३.०८	१८.१	१२.७८	३९३.२०
३	५९८६	११.००	१४.२६	१०.०७	४१९.७८
४	६४९९	११.९४	१५.८	११.१५	४११.३३
५	८५३२	१५.६८	१४	९.८८	६०९.४३
६	७४४०	१३.६७	८.८७	६.२६	८३८.७८
७	२८२०	५.१८	८.३८	५.९२	३३६.५२
८	९२३५	१६.९७	२३.५७	१६.६४	३९१.८१
जम्मा	५४४१८	१००	१४१.६७	१००	३८४.१२

स्रोत: संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालय, २०७४

२.३ उमेर तथा लिंगको आधारमा जनसंख्या विवरण

उमेरका आधारमा जनसंख्याको स्थिति हेर्दा उमेर समूह अनुसार चार वर्षमुनिको जनसंख्या ५३५२ र ७० वर्ष माथिको ज
१३२४ रहेको देखिन्छ । वडागत रुपमा उमेस समुह अनुसारको जनसँख्या विवरण देहाय बमोजिम रहेको छ ।

वडा नं.	उमेर समुहअनुसार जनसंख्या									
	०-४	५-९	१०-१४	१५-१९	२०-२४	२५-४४	४५-५९	६०-६९	७०+	ज
१	६९६	८३८	१०२५	८७३	६१०	१६०३	६८३	२८६	१७५	६
२	७१५	९०५	९५७	८४९	७०१	१६७०	७८२	३७१	१६७	७
३	५१३	६७०	८१२	७२१	६४३	१६४९	६१७	२३५	१२६	५
४	६५९	८४२	९५०	७६१	५७०	१६५५	६३४	२९५	१३३	६
५	८३१	१००६	१२०८	९८६	७९८	२२००	८९४	४१६	१९३	८
६	७८३	९२६	१०८४	८७०	६८९	१८०३	७६१	३५१	१७३	७१
७	२४७	२९४	३३५	३३६	२८९	७४६	३४८	१४०	८५	२८
८	९०८	११४५	११८१	१०९२	८०८	२३१२	१०१९	४९८	२७२	९
जम्मा	५३५२	६६२६	७५५२	६४८८	५१०८	१३६३८	५७३८	२५९२	१३२४	५४

स्रोत: केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग,

२.४ मातृभाषाको आधारमा जनसंख्या विवरण

गाउँपालिका भित्र बोलिने मातृभाषाहरु मध्ये सबैभन्दा धेरै ३२७५५ (६०.१९ प्रतिशत) ले नेपाली भाषा बोल्ने गरेको देखि
जनगणनाको तथ्यांक अनुसार यस क्षेत्रमा सबैभन्दा न्यून संख्यामा (२४ जनाले मात्र) गुरुङ्ग भाषा बोल्ने गर्दछन् । मातृ
अनुसारको वडागत जनसंख्या विवरण देहाय बमोजिम रहेको छ ।

वडा नं.	मातृभाषा अनुसार जनसंख्या										जम
	नेपाली	थारु	मगर	गुरुङ्ग	अबधी	उर्दु	हिन्दी	डोटेली	मैथिली	अन्य	
१	५९७३	६९८	८३	-	-	-	१९	-	-	१६	६९
२	४६०३	१८३१	६५७	११	-	-	-	-	-	१५	७
३	३१८७	२५४९	२०१	१३	९	-	-	-	-	२७	५९
४	४४२६	१९७०	७१	-	-	-	-	-	-	३२	६४
५	४१९१	३५७०	-	-	४७१	१३५	६२	५४	१९	३०	८५
६	६२४०	११७५	-	-	-	-	-	-	-	२५	७४
७	५०४	२२४१	-	-	६७	-	-	-	-	८	२८
८	३६३१	५१९७	२८	-	२७७	४०	१६	-	३०	१६	९२
जम्मा	३२७५५	१९२३१	१०४०	२४	८२४	१७५	९७	५४	४९	१६९	५४४
प्रतिशत	६०.१९	३५.३४	१.९१	०.०४	१.५१	०.३२	०.१८	०.१०	०.०९	०.३१	१००.

स्रोत: केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग, २०

२.५ अपागंताको आधारमा जनसंख्या

गाउँपालिका क्षेत्र भित्र रहेका विभिन्न खालका अपांगता भएका कूल १५४८ व्यक्तिहरु मध्ये सबैभन्दा उच्च शारीरिक अपांग
भएकाहरुको संख्या ५७७ वा कूल अपांगता भएकाहरुको ३७.२७ प्रतिशत रहेको छ । त्यसैगरि, दृष्टि विहिन, सुस्त श्रवण र ब
अपांगको संख्या क्रमश: २६१, ३२१ र १०५ रहेको देखिन्छ । सबैभन्दा बढी अपांगता भएकाहरु वडा नं. २ मा २६८ जना
सबैभन्दा कम वडा नं. ७ मा २९ जना रहेका छन् । यस सम्बन्धी विवरण अपांगताका आधारमा देहाय बमोजिम रहेको छ ।

वडा नं.	अपांगताका आधारमा जनसंख्या								
	शारिरिक	दृष्टि विहिन	सुस्त श्रवण	दृष्टि तथा श्रवण	बोलि अकमकिने	मानसिक	वौद्धिक	बहु अपांग	जम्मा
१	१०९	२०	८३	२	१३	१२	७	१४	२६
२	११९	४२	३१	२	२५	१७	१४	१८	२६
३	८१	६५	४९	४	१३	५	९	१०	२३
४	५९	२२	३९	२	१३	६	१०	२३	१७
५	४६	३३	३४	१	१८	१०	८	५	१५
६	६१	२०	४६	४	२४	१२	६	१०	१८

१.३ राजनीतिक अवस्थिति

नयाँ मुलुकका रुपमा परिचित बाँके जिल्लाको उत्तरी पश्चिमी भूभागमा अवस्थित बैजनाथ गाउँपालिका जिल्लाको उत्तर पश्चिम भूभागमा अवस्थित रहेको छ। पूर्व पश्चिम राजमार्गसँग सामिप्यता रहेको यस क्षेत्रमा साविकका नौवस्ता, चिसापानी, बनकट्वा र टिटिहिरिया गरि कूल ४ गाविसहरु समाविष्ट भएका छन्। प्रदेश नम्बर ५ अन्तरगत बाँके जिल्लामा विद्यमान १ उपमहानगरपालिका १ नगरपालिका ६ गाउँपालिका गरि ८ स्थानीय तह मध्ये बैजनाथ गाउँपालिका एक हो। गाउँपालिकाको केन्द्र साविक बनकटवा गाविसको कार्यालय रहेको स्थानमा रहेको छ। पूर्ववत रुपमा नेपालको मध्यपश्चिम विकास क्षेत्रमा पर्ने भेरी अञ्चलको बाँके जिल्लामा रहेको यो गाउँपालिका जिल्ला भित्रको प्रतिनिधि सभा निर्वाचन प्रयोजनका लागि ३ नं. निर्वाचन क्षेत्र र प्रदेश सभा प्रयोजनका लागि ३ (क) अन्तरगत पर्दछ।

२. जनसंख्या

२.१ जनसंख्या वितरणको अवस्था

राष्ट्रिय जनगणना २०६८ अनुसार बाँके जिल्लाको जनसंख्या बृद्धिदर २.४२ रहेको छ। जस अनुसार बैजनाथ गाउँपालिकाको जनसांख्यिक अवस्थालाई हेर्दा कूल घरपरिवार र जनसंख्या क्रमशः ११०६६ र ५४४८१ रहेको छ। वडाअनुसार सबैभन्दा उच्च जनसंख्या वडा नं. ६ मा ७४४० रहेको छ भने सबै भन्दा न्यून वडा नं. ७ मा २८२० रहेको देखिन्छ। विवरण अनुसार औषत घरपरिवारको आकार ४.९२ र लैंगिक अनुपात ८७.३५ रहेको छ। यस सम्बन्धी वडागत विवरण देहाय बमोजिम रहेको छ।

वडा नम्बर	घरधुरी संख्या	लिंग अनुसार जनसंख्या			औषत घरपरिवार	लैंगिक अनुपात
		पुरुष	महिला	जम्मा		
१	१३२४	३१६८	३६२१	६७८९	५.१३	८७.४९
२	१४७३	३२७९	३८३८	७११७	४.८३	८५.४४
३	११९२	२७८६	३२००	५९८६	५.०२	८७.०६
४	१३६८	३०६६	३४३३	६४९९	४.७५	८९.३१
५	१७२७	४०५८	४४७४	८५३२	४.९४	९०.७०
६	१५८७	३३९४	४०४६	७४४०	४.६९	८३.८९
७	५६९	१३२०	१५००	२८२०	४.९६	८८.००
८	१८२६	४३०१	४९३४	९२३५	५.०६	८७.१७
जम्मा	११०६६	२५३७२	२९०४६	५४४१८	४.९२	८७.३५

स्रोत: केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग, २०६८

२.२ जनघनत्वको अवस्था

गाउँपालिकाको कूल क्षेत्रफल १४१.६७ वकिमी र जनसंख्या ५४४१८ रहेको छ। वडागत रुपमा हेर्दा सबैभन्दा बढी क्षेत्रफल वडा नं. १ को २७.३१ वकिमी र सबैभन्दा कम क्षेत्रफल वडा नं. ७ को ८.३८ बकिमी रहेको देखिन्छ। गाउँपालिकाको जनघनत्व ३८४.१२ प्रति वकिमी रहेको छ जहाँ वडा नं. १ मा सबैभन्दा कम १७५.४७ छ भने सबैभन्दा उच्च जनघनत्व वडा नं ६ मा ८३८.७ रहेको देखिन्छ। यस सम्बन्धी वडागत विवरण देहाय बमोजिमको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

वडा नं.	जनसंख्या विवरण		क्षेत्रफल विवरण		जनघनत्व (प्रति व.किमी)
	जनसंख्या	प्रतिशत	क्षेत्रफल (ब.किमी)	प्रतिशत	
१	६७८९	१२.४८	३८.६९	२७.३१	१७५.४७
२	७११७	१३.०८	१८.१	१२.७८	३९३.२०
३	५९८६	११.००	१४.२६	१०.०७	४१९.७८
४	६४९९	११.९४	१५.८	११.१५	४११.३३
५	८५३२	१५.६८	१४	९.८८	६०९.४३
६	७४४०	१३.६७	८.८७	६.२६	८३८.७८
७	२८२०	५.१८	८.३८	५.९२	३३६.५२
८	९२३५	१६.९७	२३.५७	१६.६४	३९१.८१
जम्मा	५४४१८	१००	१४१.६७	१००	३८४.१२

स्रोत: संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालय, २०७४

वडा नं.	अपांगताका आधारमा जनसंख्या								
	शारिरिक	दृष्टि विहिन	सुस्त श्रवण	दृष्टि तथा श्रवण	बोलि अकमकिने	मानसिक	बौद्धिक	बहु अपांग	जम्मा
७	७	१०	२	१	२	३	२	२	२९
८	९५	४९	३७	४	१४	१३	८	२३	२४३
जम्मा	५७७	२६१	३२१	२०	१२२	७८	६४	१०५	१५४८
प्रतिशत	३७.२७	१६.८६	२०.७४	१.२९	७.८८	५.०४	४.१३	६.७८	१००

स्रोत: केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग, २०६८

३. पूर्वाधारहरू एवं सेवा प्रदायक संरचनाहरू

३.१ शिक्षा

३.१.१ शैक्षिक संस्था सम्बन्धी विवरण

गाउँपालिका भित्र कुल ५६ वटा शैक्षिक संस्था रहेका छन् । जसमध्ये आधारभूत तहका विद्यालय ३२ वटा, माध्यामिक तहको २० वटा रहेका छन् । यहाँ सामुदायिक विद्यालयका अलावा १९ वटा संस्थागत विद्यालय पनि रहेका छन् । यस सम्बन्धी विवरण देहाय बमोजिम रहेको छ ।

प्रकार	कक्षा १–८	कक्षा १–१२	जम्मा	कैफियत
आधारभूत	३२		३२	१३ संस्थागत
माध्यामिक		२०	२०	६ संस्थागत
मदरसा		–	२	
गुरुकुल		–	१	
मेडिकल कलेज		–	१	
जम्मा	३२	२०	५६	

स्रोत: संस्थागत सर्वेक्षण, २०७४

३.१.२ विद्यालयमा अध्ययन गरी रहेका तहगत छात्रछात्राको विवरण

यी शैक्षिक गाउँपालिका क्षेत्र भित्र कुल ३४ सामुदायिक विद्यालय, १९ संस्थागत विद्यालय, २ मदरसा र १ गुरुकुल रहेका छन् । संस्थाहरुमा ३९३१ जना पूर्व आधारभूत, १२११० आधारभूत र ३१४४ जना छात्रछात्रा माध्यमिक तहमा अध्ययनरत देखिन्छन् ।

विद्यालयको प्रकार	पूर्व आधारभूत			आधारभूत (१–८)			माध्यमिक (९–१२)			जम्मा		
	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा
सामुदायिक विद्यालय	४४४	३४५	७८९	४०३८	३६११	७६४९	१६१७	११९०	२८०७	६०९९	५१४६	११२४५
संस्थागत विद्यालय	१३९७	७२५	३१२२	१९३७	२३७९	४३१६	१४१	१९६	३३७	३४७५	४३०	७७७५
मदरसा	१३	७	२०	३४	२२	५६	–	–	–	४७	२९	७६
गुरुकुल	–	–	–	४०	४९	८९	–	–	–	४०	४९	८९
जम्मा	१८५४	२०७७	३९३१	६०४९	६०६१	१२११०	१७५८	१३८६	३१४४	९६६१	९५२४	१९१८५

स्रोत: संस्थागत सर्वेक्षण, २०७४

३.१.३ विद्यालयको भौतिक अवस्था

(क) गाउँपालिका क्षेत्र भित्र रहेका विद्यालयहरुको भौतिक पूर्वाधारमा कुल १६९ पक्की भवन मध्ये १७ वटा भवन अपांग मैत्री रहेको देखिन्छ । विद्यालयका प्रकार अनुसार भवन संख्या, कोठा संख्या र अपांग मैत्री पूर्वाधारको अवस्था सम्बन्धी विवरण देहाय बमोजिम रहेको छ ।

विद्यालयको प्रकार	भवन संख्या		कोठा संख्या		अपांग मैत्री पूर्वधार	
	पक्की	कच्ची	पक्की	कच्ची	भवन	कक्षा कोठा
आधारभूत विद्यालय	५३	१२	११३	२५	४	१०
माध्यमिक विद्यालय	७८	१६	२२९	३३	१३	१५
जम्मा	१३१	२८	३४२	५८	१७	२५

विद्यालयको प्रकार	भवन संख्या		कोठा संख्या		अपांग मैत्री पूव	
	पक्की	कच्ची	पक्की	कच्ची	भवन	क
संस्थागत विद्यालय	३८	१०	२९४	३१	-	
गुरुकुल	१	-	२	-	-	
मदरसा	-	३	-	६	--	
कुल जम्मा	१७०	४१	६३८	९५	१७	

स्रोत: संस्थागत सर्वेक्ष

(ख) विद्यालयगत रुपमा पुस्तकालय, कम्प्युटर प्रयोगशाला, डेस्क बेन्चको क्षमता, खेलमैदानको क्षेत्रफल, कम्पाउण्डको किसिम, चर्पीको सुविधा र स्वच्छ खानेपानीको सुविधाको विवरण निम्नानुसार रहेको छ ।

क्र.स.	बाल विकास केन्द्र तथा विद्यालयको नाम	वडा नम्बर	भवन संख्या		कोठा संख्या		पुस्तकालय र अध्ययन केन्द्र	प्रयोगशाला कम्प्युटर समेत	डेस्क, बेन्चको क्षमता (जना)	खेलमैदान क्षेत्रफल (वर्ग मी.)	कम्पाउण्ड वालको किसिम	चर्पीको सुविधा	स्वच्छ खानेपानी	अपांग मैत्री पूर्वाधार	
			पक्की	कच्ची	पक्की	कच्ची								भवन	कक्षा काठा
सामुदायिक															
१	आधारभूत तह														
१.१	जनजागरण आधारभूत विद्यालय	१	१३	-	१०	-	छैन	छैन	४	१३५५	पर्खाल	छ	छ	-	-
१.२	दहित आधारभूत विद्यालय	१	४	-	१०	-	छैन	छैन	४	३००	-	छ	छैन	४	१०
१.३	गरा आधारभूत विद्यालय	१	-	-	-	-	छ	छ	४	१००	-	छ	छ	-	-
१.४	नेपाल राष्ट्रिय आधारभूत विद्यालय	२	४	-	८	-	छ	छैन	३	६७७	तारबार	छ	छैन	१	-
१.५	सरस्वती आधारभूत विद्यालय	२	३	-	९	-	छैन	छैन	४	२००	-	छ	छैन	-	-
१.६	सरस्वती आधारभूत विद्यालय	२	१	६	२	१२	छैन	छैन	४	६७७	तारबार	छ	छ	३	६
१.७	दिर्लराम आधारभूत विद्यालय	२	३	०	६	३	छैन	छैन		१२००	-	छ	-	-	-
१.८	सरस्वती आधारभूत विद्यालय	३	५	१	१४	२	छैन	छैन	४	१३५४	-	छ	छ	४	९
१.९	संविधानसभा आधारभूत विद्यालय	३	२	१	४	२	छैन	छैन	४	३२८.५	-	छैन	छ	-	-
१.१०	नेपाल राष्ट्रिय आधारभूत विद्यालय	३	३	-	७	-	छ	छैन	३	१६९३	पक्की पर्खाल	छ	छैन	-	-
१.११	नेपाल राष्ट्रिय आधारभूत विद्यालय	४	-	६	-	१३	छ	छैन	४	६७७२	तारबार	छ	छ	-	-
१.१२	सुन्दर आधारभूत विद्यालय	५	५	-	१०	-	छैन	छैन	४	६०९५	-	छ	छ	-	-
१.१३	सिंह भवानी आधारभूत विद्यालय	५	-	-	-	-	छ	छ	४	१६९३	तारबार	छ	छ	-	-
१.१४	सम्झना आधारभूत विद्यालय	६	५	१	११	२	छ	छैन	४	१०१५	-	छ	छैन	-	-
१.१५	ज्योति आधारभूत विद्यालय	६	३	३	७	६	छ	छ	४	१८००	-	छ	छ	-	-
१.१६	सूर्य ज्योति आधारभूत	७	२	-	४	-	छैन	छैन	-	३५	तारबार	छ	छैन	-	-

खण्ड ख :

संविधान, ऐन, नीतिहरूले निर्दिष्ट गरेका बालसंरक्षणसम्बन्धी व्यवस्थाहरू र अख्तियारी

४. बालसंरक्षणको अवधारणा र यससम्बन्धी संविधान, नीति र कानूनका व्यवस्थाहरू

बालबालिकालाई हुनसक्ने कुनै पनि किसिमको हानि तथा प्रतिकूल प्रभावबाट जोगाउनु नै बालसंरक्षण सुनिश्चित गर्नु हो । यस अवधारणा भित्र विविध कारणवश हानि वा प्रतिकूलता भोग्न पुगेका बालबालिकाको उद्दार, उपचार, अस्थायी बसोबासको बन्दोबस्त, पुनर्स्थापना लगायत बालबालिकालाई हानि पुर्‍याउनेलाई गरिने कानूनी कारबाही तथा हानि व्यहोरेबापत प्राप्त गर्ने क्षतिपूर्ति समेत पर्दछ । बालबालिकाको स्वास्थ्योपचार र पोषणसम्बन्धी हक, शिक्षा, खेलकूद, मनोरञ्जन तथा सर्वाङ्गीण विकाससम्बन्धी हक र बालबालिकाको सहभागितासम्बन्धी हकबाट बालसंरक्षणलाई पृथक रूपमा हेरिन्छ । सामान्यत: स्वास्थ्य, विकास र सहभागिताका अधिकारहरू उपभोग गरिरहेको बालबालिकालाई कुनै हानि नपुर्‍याउने हो भने निजको सर्वाङ्गीण विकास सुनिश्चित हुन्छ । संरक्षणको अधिकार उनको स्वभाविक विकासमा अवरूद्ध गर्ने कुराहरूबाट उनलाई जोगाउने सुनिश्चितताका लागि हो । त्यसैले संरक्षणका अधिकारहरूले प्रतिकूल पारिवारिक तथा सामाजिक वातावरण, अवस्था, प्रचलन, परम्परा र मानिसले गर्न सक्ने हिंसा, शोषण, दुर्व्यवारबाट बालबालिकालाई जोगाउने कुरामा जोड दिन्छ ।

नेपालको संविधान (२०७२), बालबालिकासम्बन्धी राष्ट्रिय नीति, २०६९, प्रचलित कानूनमा भएका बालसंरक्षण सम्बन्धी व्यवस्थाहरूलाई क्रमश: अनुसूची १, २ र ३ मा समावेश गरिएको छ ।

५. बालसंरक्षणका सम्बन्धमा प्रचलित कानून बमोजिमका संस्थागत संरचनाहरू

बालसंरक्षणका सम्बन्धमा प्रचलित कानून बमोजिमका संस्थागत संरचनाहरू देहायअनुसार रहेका छन्:

५.१ गाँउसभा : गाउँ सभाले स्थानीय तहको व्यवस्थापिकाको रूपमा बालसंरक्षणका लागि चाहिने स्थानीय स्तरका ऐनहरू जारी गर्ने अख्तियारी राख्दछन् । गाउँ सभाले बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०७५ को दफा ६० (३) बमोजिम स्थानीय बालअधिकार समिति, त्यसको काम कर्तव्य, अधिकार र बैठक सम्बन्धी कार्यविधि, दफा ५२ बमोजिमको बालगृह सम्बन्धी व्यवस्था जारी गर्नेछ ।

५.२ गाँउकार्यपालिका : बालसंरक्षणका निमित्त आवश्यक पर्ने माथि खण्ड ख मा लेखिए बमोजिमका नीति, मापदण्ड, निर्देशिका गाउँ कार्यपालिकाले जारी गर्नेछन् । यस बालसंरक्षण नीतिलाई समग्र रूपमा कार्यान्वयन गर्ने कार्य पनि गाँउ कार्यपालिकाले नै लिएको हुन्छ ।

५.३ न्यायिक समिति : नेपालको संविधान (२०१५) को धारा २१७ अनुसार गठन भएको न्यायिक समितिले बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०७५ ले स्वीकृत गरेका बालबालिकाको अधिकार तथा दायित्वहरू पालन गर्ने नगरेको सम्बन्धमा सम्बन्धित पक्षको निवेदन उपर सुनवाइ गरी निर्णय गर्ने र उक्त निर्णय कार्यान्वयन गर्ने जिम्मेवारी पाएको छ । बालबालिका सम्बन्धी ऐनले स्वीकार गरेको अधिकारहरूमा बालसंरक्षणका अधिकार पनि पर्ने भएकाले बालबालिकाको बालसंरक्षण सम्बन्धी विषयमध्ये परिच्छेद ८ बमोजिमका बालबालिका विरूद्धको कसूरका विषय, परिच्छेद ३ बमोजिमका बालन्यायका विषय र प्रचलित कानून बमोजिम प्रहरीमा उजुरी गर्नु नपर्ने विषय बाहेक अन्य विषय (जसमा बालसंरक्षण सम्बन्धी संस्थागत मापदण्ड लागू गरे नगरेको) मा यस समितिले कारबाही चलाउने छ ।

५.४ वडा समिति : संविधानले वडाअध्यक्ष सहित ४ जना सदस्य भएको वडा समितिको व्यवस्था गरेको छ (धारा २२२ (२)) ।

बालक्लब र बालक्लब सञ्जालको आफ्नै आचारसंहिता हुनेछ । यस्तो आचारसंहिता निम्न मूल्य मान्यताका आधारमा जिल्ला बाल सञ्जालको भेलाले पारित गरी लागू गर्न सक्नेछ :

क) सकेसम्म आफ्नो काम आफै गर्ने,

ख) बालक्लबको जिम्मेवारी पूरा गरिरहँदा कसैप्रति पक्षपात नगर्ने,

ग) सबैसँग साथी सम्बन्ध र मित्रता राखेर काम गर्ने प्रयास गर्ने,

घ) साथीहरुसंग कुरा नलुकाउने तथा सबैसंग खुला र स्पष्ट व्यवहार गर्ने,

ङ) आफ्नो क्षमता विकास गर्न आफै अगाडि बढ्ने र सक्नेजति जिम्मेवारी लिने,

च) बालअधिकारको कुरा सिकाउन र प्राप्त गर्न सधैं सचेत, सजग र सक्रिय हुने,

छ) सरल जीवन उच्च विचार राख्ने,

झ) जाति, लिङ्ग, अपाङ्गता, आर्थिक सामाजिक स्तर, धर्म र संस्कृतिको आधारमा भेदभाव नगर्ने,

ञ) कमी कमजोरीलाई सुधार गरी त्यसबाट सिक्न प्रयत्न गर्ने,

ट) कठीन अवस्थामा बालबालिकाप्रति विशेष व्यवहार र सहयोग गर्ने,

ठ) ठूलाप्रति आदर गर्ने र सानालाई माया गर्ने,

ड) अनुशासित र अध्ययनशिल हुने,

ढ) कुरिति, कुसंस्कार र अन्धविश्वासको पछि नलाग्ने,

ण) आफूलाई जायज लागेको विचार प्रष्ट रुपमा राख्ने,

त) झुठो नबोल्ने,

खण्ड ५
प्रतिनिधित्व सम्बन्धी व्यवस्था

५.१ टोल संगठनमा प्रतिनिधित्व :

क) टोलस्तरीय बालक्लबले स्थानीय टोल संगठनका बैठकहरुमा प्रतिनिधित्व गर्न सक्नेछन् । यसरी प्रतिनिधित्व गर्दा १ जना बालक वा बालिकाले पालो मिलाएर बैठकमा सहभागी हुनुपर्नेछ ।

ख) बैठकमा भएका निर्णयहरु बालक्लबमा जानकारी गराउनु पर्नेछ ।

ग) टोल संगठनको बैठक अघि बालक्लबका पदाधिकारीहरु बीच आपसमा छलफल गरी बैठकमा लैजाने विषयहरु भए तय गर्नुपर्नेछ ।

५.२ वडा समितिको बैठकमा प्रतिनिधित्व : बालक वा बालिका एक जनाको पालो गरिकन प्रतिनिधित्व रहनेछ ।

५.३ वडास्तरीय टोल संगठन वडा समन्वय समिति तथा बालमैत्री समितिहरुमा प्रतिनिधित्व : निर्धारित संख्यामा वडा बालक्लब सञ्जालबाट प्रतिनिधित्व रहनेछ ।

५.४ नगरस्तरीय टोल संगठन नगर समन्वय समिति तथा बालमैत्री समितिमा प्रतिनिधित्व : समितिले निर्धारण गरेको संख्यामा प्रतिनिधित्व रहनेछ ।

- वडा समितिलाई मुलुकी देवानी (संहिता) ऐन, २०७४ ले बालबालिकाको संरक्षकत्व र माथवरी प्रदान सम्बन्धमा समेत केही दायित्व समेत सुम्पेको छ (दफा १३९, १५७) ।
- स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा १२ (ङ) (१९) ले वडालाई संरक्षक प्रमाणित गर्ने त संरक्षकका लागि सिफारिश गर्ने दायित्व सुम्पेको छ ।
- यस बाहेक यो ऐनले बालबालिका, अपांगता भएका व्यक्तिको तथ्यांक लिई कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने (द १२ (ग) (३०), संरक्षण, शिशु स्याहार (दफा १२ (ग) (२), वडालाई बालमैत्री बनाउने (दफा १२ (ग) (२ सडक बालवालिकाको उद्धार, पुनर्स्थापनाका लागि लगत संकलन गर्ने (दफा १२ (ग) (३६), बाल विव कमलरी प्रथा, बालश्रमजस्ता सामाजिक कुरीतिको अन्त्य गर्ने (दफा १२ (ग) (३२) लगायतका जिम्मेव समेत वडालाई दिएको छ भने मुलुकी देवानी संहिता ऐन, २०७४ ले त्यस्तो तथ्यांक बालबालिका हेरचाहको क्षेत्रमा पनि हुने भनी क्षेत्र विस्तार गरेको छ ।
- वडा समितिको यो दायित्वलाई व्यवस्थित गर्दै आफ्नो कार्यलाई बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०७५ को द ६१ अन्तर्गत नियुक्त बालकल्याण अधिकारीका काम, कर्तव्य अधिकारसँग पनि समन्वय गर्नेगरी (संघ सरकारले जारी गरेको बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०७५ को नियमावलीसँग नबाझिने गरी) गाँउ न सभाले निर्णय गरी वडा समितिको भूमिकालाई प्रभावकारी बनाउन सकिनेछ ।

५.५ बैजनाथ गाउँपालिकास्तरीय बालअधिकार समिति

बालबालिकासम्बन्धी ऐन, २०७५ को दफा ६० (२) ले स्थानीय तहको गाउँकार्यपालिकाको उपाध्यक्षले तोके गाउँकार्यपालिकाको सदस्यको अध्यक्षतामा गाउँपालिकास्तरीय बालअधिकार समिति गठन गर्ने व्यवस्था अनुरु एक बालअधिकार समिति रहेको छ । गाउँ सभाले बनाएको ऐन वा गाउँकार्यपालिकाले बनाएको कार्यवि अन्तर्गत रहेर यो समितिले आफ्नो कार्य सम्पन्न गर्नेछ ।

५.६ बालकल्याण अधिकारी :

बालबालिकासम्बन्धी ऐन, २०७५ को दफा ६१ ले प्रत्येक स्थानीय तहमा बालकल्याण अधिकारीको व्यवस्थ गरेको छ । बालकल्याण अधिकारीले बालबालिकाको अधिकारको सम्मान, संरक्षण र सम्वर्द्धन गर्न तथ बालसंरक्षण कार्य गर्नेगरी उक्त ऐनको विभिन्न दफाहरू अन्तर्गत देहायका जिम्मेवारी दिइएको छ:

क) विशेष संरक्षणको आवश्यकता भएका बालबालिकाका सम्बन्धमा जाँचबुझ तथा बन्दोबस्त (दफा ५०(देखि ६)) गर्ने,

ख) वैकल्पिक हेरचाहको बन्दोवस्त (दफा ४९(२) र ५० (७)) गर्ने,

ग) पीडित बालबालिकाको निमित्त अस्थायी संरक्षण सेवाको बन्दोबस्त (दफा ५०(८)) गर्ने,

घ) मातृत्व र पितृत्व ठेगाना नलागेका बालबालिकाको जन्मदर्ता र नाबालक परिचय-पत्रको निमित्त सिफारिश दफा ५०(९)) गर्ने,

ङ) बालगृहमा बसेका बालबालिकाको पुनर्स्थापना र पारिवारिक पुनर्मिलनको जिम्मा (दफा ५५) लिने,

च) बालन्याय अन्तर्गत बालसुधार गृहमा बसेका बालबालिकाको सजाय घटाउन वा छुट दिन सिफारिश (दफ ३८(२)) गर्ने । दिशान्तर गरिएको बालबालिकाको सुपरिवेक्षण गरिदिने (दफा २९ (च)),

छ) हेरचाह, पालनपोषण र संरक्षण गर्न जिम्मा लिएका व्यक्ति वा संस्थाबाट वार्षिक प्रतिवेदन प्राप्त गर स्थानीय बालअधिकार समितिमा बुझाउने (दफा ५८ (१)),

ज) बालबालिकाविरूद्ध भएको कसूरमा प्रहरीलाई अनुसन्धानमा सहयोग पुर्याउने (दफा ६८ (१)) । आवश्यकत भएमा बालबालिकाको सोधपुछ गरिँदा उपस्थित हुने (दफा २१ (९)) ।

खण्ड ग :

गाउँपालिकामा विद्यमान बालसंरक्षणसम्बन्धी सवाल र सम्बोधनका लागि भएका भएका प्रयासहरू

६.१ बैजनाथ गाउँपालिकामा बालसंरक्षणका लागि विगतमा भएका र हाल भईरहेका क्रियाकलापहरू

क) बालसंरक्षणका लागि विगतमा भएका कार्यहरू

१ बाल मन्दिरमा पठनपाठन (अनाथ बालबालिका)
२ एसओएस बालग्राममा बालबालिकाको सिफारिस
३ टोलमा बाल शिक्षा कार्यक्रम
४ प्रारम्भिक बाल विकास कक्षाहरू
५ विकासका साझेदारका कार्यक्रम
६ विविध संरक्षण केन्द्रहरू (बहिराको संरक्षण, सेवा केन्द्र)
७ बालक्लवहरूको गठन
८ बालसंरक्षण समिति
९ लक्षित वर्गमा बजेट छुट्याएको (बालक्लब, खेल सामग्री, अतिरिक्त क्रियाकलाप वा हाजिरी जवाफ)
१० संघसँस्थाहरूको समन्वयमा जोखिममा परेका बालबालिकालाई पाठ्यसामग्री पोशाक, झोला वितरण

ख) हाल भइरहेका मुख्य क्रियाकलापहरू

१ बालबालिकाको संरक्षणका निमित्त साझेदारी र सहकार्य
२ प्रत्येक विद्यालय र टोलमा बालक्लब र सञ्जाल
३ बाल सञ्जाल, बाल संरक्षण समिति, वडा तथा गाउँपालिका
४ बाल भेलाबाट योजना छनौट तथा कार्यान्वयन
५ आधारभुत तह निशुल्क र अनिवार्य
६ आमाबच्चा सुरक्षा कार्यक्रम, स्वास्थ्य सेवामा बच्चा जन्माउने र ३५ दिन भित्र सम्वन्धित जन्मदर्ता गराएमा प्रोत्साहन भत्ता
७ बाल क्लव गठन गर्ने
८ जोखिममा परेका बालवालिकालाई छात्रवृत्ति
९ विद्यालयको पहुँचमा नपुगेका बालबालिकाको पहिचान तथा भर्ना अभियान
१० बाल विकास केन्द्र
११ टोलटोलमा पढाइ सञ्चालन
१२ किशोरी कक्षा सञ्चालन
१३ अपांगता भएका बालबालिकाका लागि सांकेतिक पढाईका लागि शिक्षकको व्यवस्था
१४ अपांगता भएका बालबालिकालागि छात्रवृत्ति
१५ बालहिंसा न्यूनिकरण सम्वन्धी जनचेतनामूलक कार्यक्रम
१६ विद्यालयमा बालसंरक्षण नीति निर्माण ।

६.२ बैजनाथ गाउँपालिकामा बालसंरक्षण नीति तथा कार्यविधिले सम्बोधन गर्नुपर्ने केही सवालहरू :

१. भेदभाव (जात जाति, अपाङ्गता, परिवारको आर्थिक अवस्था, लिङ्ग, भौगोलिक अवस्था, आदि)
२. शारीरिक, मानसिक तथा यौनदुर्व्यवहार
३. शोषण (बालश्रम शोषण, यौनशोषण, बालबालिकाको बेचविखन)
४. बालश्रमश्रममा संलग्न हुनबाट बालबालिकाको रोकथाम, श्रममा संलग्न भएका बालवालिकाको उद्धार, पुनर्स्थापना र व्यवस्थापन (बालश्रम शोषण समेत)
५. घरेलु श्रमिकका रूपमा संलग्न बालबालिका

६. उपेक्षा, वेवास्था वा हेलचेक्राइँ (आर्थिक, सामाजिक, पारिवारिक वा अन्य कुनै आधारमा बालवालिका उपेक्षा, वेवास्ता वा अपहेलना गर्ने स्थितिको अन्त्य गरी परिवारमा नै उचित हेरचाहको वन्दोवस्त.
७. वालहिसा: वालवालिकामाथि हुने शारीरिक मानसिक तथा अन्य कुनै किसिमको यातना वा हिंसा
- हिंसा, दुर्व्यवहार वा शोषणबाट पीडित बालबालिकाको संरक्षण
- घरेलु हिंसा

८. यौन दुर्व्यवाहार, बलात्कार (घर, विद्यालय, सार्वजनिक स्थल)
९. बाल विवाह तथा अन्य परम्परागत रूपमा हानि पुऱ्याउने व्यवहार तथा अभ्यासहरू
१०. बालबालिकाविरूद्धको हिंसा (सबै प्रकारका घरेलु हिंसा, शारीरिक, मानसिक हिंसा समेतबाट)
११. अनाथ, असहाय, अशक्त र मानसिक असन्तुलन भएका व्यक्तिहरूको पुनर्स्थापना, व्यवस्थापन, अनुगमन नियमन गर्ने (स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४, दफा ११ (ण) (५)) वैकल्पिक हेरचाह
१२. अपाङ्गता भएकावालबालिका
१३. धूमपान, मद्यपान तथा लागु पदार्थ प्रयोगबाट संरक्षण गर्ने
१४. कसूरजन्य कार्यको आरोप लागेका बालबालिका
१५. सामाजिक सञ्जालको गलत प्रयोगबाट बालबालिकाको संरक्षण
१६. विशेष संरक्षणको आवश्यकता भएका बालबालिका
१७. एच. आई. भि. संक्रमितबाट बालबालिकाको संरक्षण
१८. राजनैतिक हस्तक्षेपबाट बालबालिकाको संरक्षण
१९. दुर्घटना तथा जोखिमको न्यूनीकरण
२०. वालमैत्री व्यवहार
२१. बालबालिकाका लागि लक्षित सामाजिक सुरक्षाको व्यवस्थापन

खण्ड घ:
बालसंरक्षण नीति तथा कार्यविधि (वा कार्यप्रक्रिया)

७. नीति तथा कार्यविधि को ध्येय/लक्ष्य

स्थानीय तहको भौगोलिक क्षेत्र भित्रका बालबालिकालाई हरेक किसिमको हानि, प्रतिकूलता र हिंसाबाट संरक्षण गर्नु यस नीतिको मूल उद्देश्य हो ।

८. नीति तथा कार्यविधि (वा कार्यप्रक्रिया) को उद्देश्यहरू

बालबालिकालाई शारीरिक, मानसिक, संवेगात्मक, सामाजिक, नैतिक तथा वौद्धिक विकासमा गम्भीर एवं नकारात्मक असर पार्ने खालका तथा निजमाथि हुने वा हुन सक्ने शारीरिकयातना तथा मानसिक पीडाजन्य कार्य वा व्यवहारबाट जोगाउनु पर्दछ । बालबालिकामाथि हुने सबैखालका दूर्व्यवहार, शोषण, हेँला बेवास्ता वा उपेक्षा वा हेलचेक्र्याइँ, हिंसा अनि भेदभाववाटउनीहरुको संरक्षण गर्नुपर्दछ अर्थात उनीहरु माथि हुने वा हुनसक्ने सबै खालका नियोजित तथा अनियोजित हानी तथा नोक्सानीबाट ऊनीहरुको रक्षा गर्नु बालसंरक्षण हो । तर अहिले पनि विभिन्न बाहानामा बालबालिकाहरु एक ठाउँवाट अर्को ठाउँमा स्थानान्तरण हुन सक्छन् र जोखिममा पर्न सक्छन् । वालबालिकाहरु परिवार तथा समाजवाट अलग हुने, हिंसामा परी सामाजिक सेवाको पहुँचबाट टाढिएका, अभिभावक विहिन तथा संरक्षण विहिन भएका, लागु पदार्थ सेवन तथा कुलतमा फसेका, यौन दुर्व्यवहारका शिकार भएका, शोषण तथा बेचबिखनमा पर्न सक्छन ।

विद्यमान अवस्थामा बाल संरक्षणका सवाल कमजोर रहेको छ भने अर्को तर्फ कानूनको कमजोर कार्यान्वयन र बालन्याय प्रशासन प्रभावहीन रहेको अवस्थामा स्थानीय स्तरमा रहेका सामाजिक संघसंस्था र सामाजिक अगुवाहरू

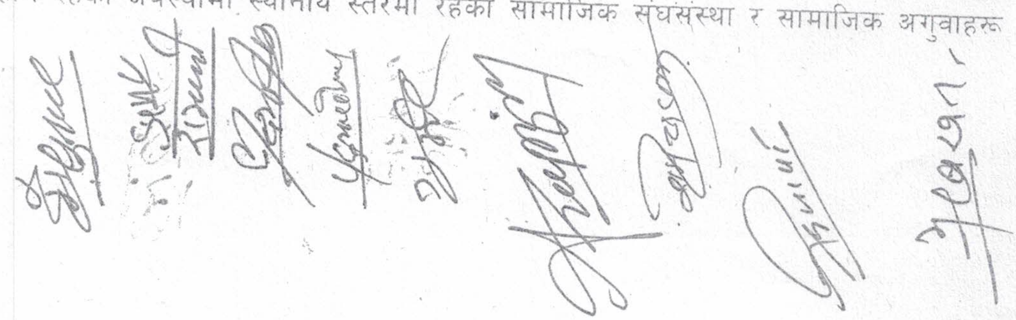

- होर्डिङ बोर्ड
- टिभि रेडियोमा सन्देशमूलक सुचना प्रचारप्रसार

६. (श्रममा संलग्न बालबालिकालाई) उद्धार र पुनस्थापना कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने
७. जोखिमी अवस्थामा रहेका बालबालिकाका परिवार (जसको बालबालिका श्रममा छ, वा जोखिममा छन्) को परिवारलाई आय आर्जनलगायतका सहयोग कार्यक्रम
८. श्रममा भएका बालबालिकाको क्लब गठन गर्ने र परिचालन गर्ने
९. प्रतिबद्धता वा अभियान:
   - बालश्रम मुक्त क्षेत्र बनाउनका निमित्त तथ्यांक संकलन, रणनीति तयार
   - मुक्त कमैया, कमलरी समूह गठन गरी आयआर्जनको कार्यक्रम गर्ने, चेतना जगाउने

१० बालश्रमको स्थिति, भएका कारबाही बारे मासिक वा वार्षिक प्रतिवेदन वा बुलेटिन प्रकाशन
११. श्रममा संलग्न भएका बालबालिकालाई विद्यालय वा व्यवसायिक शिक्षामा भर्ना वा पुन: भर्ना गर्ने

नीति ४: बालविवाह

मूल कार्य एवं मुख्य क्रियाकलापहरू

१. सचेतना कार्यक्रम चलाउने
   - कानूनी अपराध हो
   - अभिभावक शिक्षा
   - किशोर किशोरी शिक्षा
   - जोखिम समूहलाई पहिचान गरी कार्यक्रम सञ्चालन
   - जनप्रतिनिधि, पुरोहितले बाल विवाह वहिष्कार गर्ने
   - बाल विवाहको रोकथाममा भएको कानूनी व्यवस्था, दण्डात्मक व्यवस्था, स्वास्थ्यमा पर्ने प्रभाव बारे कार्ड बनाई वितरण गर्ने
   - सञ्चार माध्यमको परिचालन गर्ने

२. वेस लाइन सर्भे
३. बाल विवाहमा सरिक नहुने (विवाहको निम्तो प्राप्त गर्दा नै यकिन गर्ने ।)
४. विद्यालय स्तरमा:
   - बाल विवाह न्यूनिकरण गर्ने सम्बन्धमा अतिरिक्त क्रियाकलाप
   - स्वास्थ्य शिक्षा अन्तर्गत : बाल विवाह र जन स्वास्थ्यका कुरा बारे जानकारी
   - बाल विवाहले पारेको नकारात्मक प्रभाव बारे कथा : (घटना, कथा विवरण, अडियो भिजुअल, डकुमेन्ट्रीको प्रयोग)

५. बाल विवाह रोकथामको निमित्त सबै संयन्त्र परिचालन गर्ने ।
६. यो अभियानका निमित्त किशोरी क्लब, बालक्लबसँग सहकार्य र परिचालन गर्ने

नीति ५: अपाङ्गता भएका बालबालिकाको संरक्षण

मूल कार्य एवं मुख्य क्रियाकलापहरू

१. अपांगता भएका बालबालिकाको लेखाजोखा, तथ्यांक संकलन, सूचना र अवस्थाको अद्यावधिक गर्ने ।
२. सार्वजनिक संरचना (विद्यालय, स्वास्थ्य चौकी, पालिकाहरू आदि) अपांगता मैत्री बनाउने, डेस्क, बेन्च आदिको व्यवस्था सहित बालमैत्री बनाउने
३. अपांगताको प्रकृती र उमेर हेरी सीपमूलक तालिम वा उपयुक्त शिक्षा वा आयआर्जनको व्यवस्था गर्ने

४. अपांगता भएका बालबालिका वा व्यक्तिलाई (स्थानीय श्रोतको प्रयोग गरी वा वाह्य निमित्त) सहायक सामग्री उपलब्ध गराउने
५. सम्मानित शब्दावली र सम्मान जनंक व्यवहार गर्ने
६. अपांगको किसिम अनुसार प्रविधि युक्त शिक्षा । (ब्रेल लिपि आदि)
७. अति अशक्त वा गम्भिर प्रकृतिको अपांगता भएका बालबालिकाका निमित्त **"मात्र"** आवासीय विद्यालयको व्यवस्था मिलाउने ।
८. राज्यका संरचनाहरूका कार्यमा आवश्यकता अनुसार दोभाषे (सांकेतिक भाषा आदि) को व्यवस्था ।
९. अपांगता भएका बालबालिकाको निमित्त खेलकुद, मनोरञ्जन र अतिरिक्त क्रियाकलापको व्यवस्था
१०. अपांगता भएका बालबालिका पढ्ने विद्यालयका शिक्षकहरूलाई प्राथमिकता दिएर सांकेतिक भाषा वा अपांगता भएका प्रविधिका बारेमा तालिम दिने ।
११. अपांगता भएका व्यक्तिहरूको आवश्यकतालाई हेरेर जिविकोपार्जनको व्यवस्था वा अन्य कार्यक्रम सञ्चालन
१२. परिचय पत्र वितरण (अपांगताको लेखाजोखा, शिविर सञ्चालन), सामाजिक सुरक्षा
१३. अपांगता भएका व्यक्तिहरूको नीति निर्माणमा अर्थपूर्ण सहभागिता
१४. अपांगता भएका वालबालिकालाई आधारभूतस्वास्थ्य सेवा निशुल्क वितरण

नीति ७: अनाथ, वेवारिस अवस्थामा भएका बालबालिका

मूल कार्य एवं मुख्य क्रियाकलापहरू

१. परिवारबाट बिछोडिने जोखिममा रहेका बालबालिकाको पहिचान, (पहिचान सहितको) तथ्यांक संकलन, अवस्था विश्लेषण र अद्यावधिक र योजना निर्माण (बजेटको व्यवस्था सहित)
२. उद्दार र पुनर्स्थापनाको व्यवस्थ
३. नजिकका नातेदार खोजी गरी, संरक्षणको जिम्मा दिने
४. आधारभूत आवश्यकताको परिपूर्तिको व्यवस्था गर्ने (पोषण, आवास, लत्ता कपडा, स्वास्थ्य, शिक्षा)
५. सहयोगी निकाय (गृह आदि) वा मनोसामाजिक सहयोग वा विमर्शकर्ताको पहिचान गरी, सेवाको आवश्यकता भएका बालबालिकालाई पहिचान गरी पठाउने
६. बाल कोष खडा वा विस्तार गर्ने : बैंक आदिको सामाजिक उत्तरदायित्व अन्तर्गत दिनुपर्ने रकमलाई कोषमा राख्ने ।
७. वैकल्पिक हेरचाहको निमित्त इच्छुक परिवार, व्यक्ति वा संघसँस्थाको खोजी गर्ने, सूचीकृत गर्ने
८. जिवनपयोगी शिक्षा प्रदान गर्ने
९. अल्पकालिन (तात्कालिक संरक्षण) सेवाको व्यवस्था गर्ने र दीर्घकालिन हेरचाह वा वैकल्पिक हेरचाहको (नातेदार देखि बालगृह) व्यवस्था गर्ने ।
१०. सचेतना:
   - मातृत्व, प्रजनन् स्वास्थ्य र यौन शिक्षा : किशोर किशोरीलाई लक्षित गरेर
   - परित्याग सम्वन्धमा कानूनी कारबाहीको जानकारी गराउने

नीति ८: विपद्को अवस्थामा बालसंरक्षण र दुर्घटना तथा जोखिमको न्यूनीकरण

सहायक नीतिहरू

८.१ स्थानीय सडक, ग्रामीण सडक, कृषि सडक, शिक्षा, स्वास्थ्य, सिंचाइ, स्थानीय बजारसम्बन्धी भौतिक संरचनाहरूको नक्शा पास गर्दा बालबालिका तथा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको आवश्यकता अनुकूल हुनेगरी तथा दुर्घटना र जोखिमलाई न्यूनीकरण गर्नेगरी मापदण्ड जारी गर्ने (वालवालिकासम्वन्धी ऐन, २०७५ दफा ३ (२) (१६ (२)),